

להיזהר מסקרים מושחתים

דורון שולצינר

19 באוקטובר 2021 התפטר קנצלר אוסטריה, סבסטיאן קורץ, בעקבות חקירת שחיתות חריגה. על פי החשדות, מקורביו השתמשו בכספי ציבור למימון סקרים מוטעים וקידום פרסומם בתקשורת. תחילה כדי לסייע לו להשתלט על מפלגתו, ואחר כך כדי לחזק את סיכוייו בבחירות. בישראל – שהסקרים של מקורב לראש הממשלה מציגים בה תמונה שונה בתכלית מזו של רוב הסקרים האחרים – ראוי להכיר את הפרשה ולשאל מה מבדיל בין סקר מקצועי לניסיון לעצב את דעת הקהל.

ב-2016 רצה קורץ, אז שר החוץ, להחליף את מנהיג מפלגת העם השמרנית. הופעל קמ"ץ, שכלל סקרים שהציגו אותו כמועמד מנצח. מנגנון הסקרים המזויפים כונה "מנגנון ביינשאב", על שם הסוקרת סבינה ביינשאב. בין המעורבים בהזמנת הסקרים היה תומאס שמיד, בכיר במשרד האוצר וממקורביו קורץ. הסקרים פורסמו בהבלטה בעיתון הפופולרי Österreich, שבבעלות טייקוני התקשורת האחים פלנה. על פי החשד, בתמורה לפרסום הסקרים ולסיקור אוהד של קורץ הועברו לק"בוצת התקשורת תקציבי פרסום ממשלתיים. כך שימש כסף ציבורי מקור מימון עקיף לפעילות פוליטית.

הסקרים לא היו מומצאים לגמרי. מהחקירי רה עולה חשד לשימוש בשיטות מתוחכמות יותר: ניסוח שאלות באופן רצוי, בחירת התוצאות שפורסמו, ביצוע התאמות בתוצאות ושינוי נתונים תוך הדגשת היתרון של מועמד אחד על פני יריביו. בדו"ח חקירה שפורסם השנה תועדו התכתבויות שנדונו בהן שינויים באחוזי התמיכה שנמדדו בסקרים. במקרה אחד התבקשו הסוקרים להציג למפלגה יריבה עלייה של נקודות אחוז אחת במקום שתיים. לאחר פשיטות החוקרים ב-2021 החליטו ביינשאב ושמיד לשתף פעולה עם התביעה ונעשו לעדי מדינה. שמיד העיד כי פעל על פי ההנחיות של קורץ, ובכך קשר לכאורה את הקנצלר לשעבר לפרשה. ביינשאב הודתה כי

שאלות פוליטיות שנועדו לשרת את המפלגה של קורץ מומנו באמצעות מחקרים שהוזמנו בכספי ציבור, וכי התאימה תוצאות סקרים על פי הנחיות שהגיעו מסביבתו של קורץ. בעקבות הפרשה התפטר קורץ מתפקיד ראש הממשלה, אך הוא מכחיש את החשדות נגדו. ומה בישראל? סקרי הבחירות שמפרסם ערוץ 14, בהובלת שלמה פילבר, מקורבו של בנימין נתניהו, מציגים תמונה שונה במידה ניכרת מזאת שמציגים רוב מכוני הסקרים, בעיקר ביחס לכוח של הליכוד ושל הגושים הפוליטיים. פילבר מספק שירותי מחקר וסקרים גם לקמפיין הבחירות של הליכוד ונתניהו, והוא חבר בצוות הקמפיין. הפערים בין תוצאותיו לתוצאות המכונים האחרים אינם מוכיחים כשלעצמם הטיה מכונת – ובכל זאת, פערים שיטתיים מחייבים בחינה מקצועית, במיוחד כשהם מלווים בזיקות פוליטיות גלויות.

בהעדר שקיפות ובקרה, כלי האמור למדוד את דעת הקהל עלול להיפך לאמצעי לעיצובה. מקרה אוסטריה כדוגמה

8-ב באוקטובר הוגשה ליו"ר ועדת הבחירות המרכזית עתירה נגד חברת "נקסט דאטה" וערוץ 14. בעתירה נטען, שבפרסום שני סקרים חסרו פרטים חיוניים לבדיקת מהימנותם, ובהם השאלונים ושיטות הדגימה והשיקול. העותרים גם הציגו שאלון, שהגישו שאלים נשאלו בו תחילה מה הם אוהבים בני נתניהו ומה אינם אוהבים בגדי איזנקוט. לאחר הצגת היגדים ביקורתיים על איזנקוט נשאלו את מי יעדיפו לראשות הממשלה, בהנחה שההיגדים נכונים. לטענתם, סדר השאלות עלול להשפיע על התשובות. לא ידוע אם תוצאות שאלון זה שודרו או נכללו בסקר בחירות שפורסם.

אין בכך כדי לטעון, שבישראל מתרחשת פרשה פלילית הדומה לזאת שבאוסטריה. אולם כשסקרים מציגים פערים חריגים, ובמיוחד כאשר קיימת זיקה בין סוקר, גוף תקשורת וקמפיין פוליטי – נדרשים גילוי נאות, שקיפות מתודולוגית וביקורת ציבורית. על הציבור לדעת מי מימן את הסקר, מה היה נוסח השאלות, כיצד נבחרו הנשאלים ואילו התאמות נעשו לנתונים. כלי התקשורת, מצדם, צריכים להקפיד על הבחנה בין מחקר דעת קהל לבין מסר שנועד לקדם אינטרס מפלגתי – כדי לא להונות את הציבור.

סקרים אינם רק צילום מצב; הם משפיעים על תחושת המומנטום, על הציפיות לניצחון ועל החלטות אסטרטגיות של בוחרים ומנהיגים. הם אף עשויים לעודד הצבעה או להרתיע ממנה; למשל, על פי מידע אובייקטיבי לכאורה ביחס לזוהות המפלגה הגדולה ביותר או למפלגה שלא תעבור את אחוז החסימה. הלקח מאוסטריה אינו שכל סקר הוא מזויף, אלא שבהעדר שקיפות ובקרה – כלי האמור למדוד את דעת הקהל עלול להיפך לאמצעי לעיצובה. אין זו רק שאלה סטטיסטית, אלא שאלה הנוגעת לאיכות המידע שהדמוקרטיה נשענת עליו.

פרופ' שולצינר הוא מרצה בכיר בחוג לפוליטיקה ותקשורת במרכז האקדמי הרב-תחומי ירושלים